

תחזית קיימות לישראל 2030

www.kayamut2030.org

פרויקט "תחזית קיימות לישראל 2030" החל באוקטובר 2010 כמיזם משותף של המשרד להגנת הסביבה והמרכז למדיניות סביבתית במכון ירושלים לחקר ישראל, וצפוי להסתיים במאי-יוני 2012. תחזית קיימות לישראל 2030 שמה לה למטרה להציג חזון קיימות לשנת 2030 שאליו ישראל צריכה לשאוף. זאת על מנת לאפשר למקבלי ההחלטות בישראל להבין את המגמות הקיימות, לאתר את הפערים להגשמת החזון, ולהצביע על הנתונים בהם עליהם לצעוד על מנת להגשימו.

תסריט מדינה מפתחת

מנחה הסדנאות לפיתוח תסריטים: פרופ' שלמה חסון, האוניברסיטה העברית בירושלים

משתתפי הסדנאות לפיתוח תסריטים:

פרופ' שלמה חסון, פרופ' ערן פייטלסון, פרופ' אוריאל ספריאל, ד"ר יעקב גארב, ד"ר ורד בלאס, ד"ר ליה אטינגר, ד"ר משה ינאי, עמית יגור קרול, ולרי ברכיה, גלית כהן, גלית חזן, אורי גונן, רותם שמאי

מחברי התסריט: ד"ר יעקב גארב, ד"ר ורד בלאס

הדברים הנאמרים הם על דעת מחברי התסריט בלבד.

תסריט מזינה מפתחת

בישראל התעצמה האכזבה מהעמקת הפערים החברתיים-כלכליים, התגברות הזיהום בערים, במיוחד עקב סדרה של אסונות סביבתיים שפקדו את המדינה: דליפה של מזהמים באתר רמת חובב, תחלואה נרחבת באזור דימונה, דליפה של חומרים מסוכנים באזור המפרץ. הכישלון הפוליטי-כלכלי בהכלת קבוצות רחבות בתהליך הצמיחה והפגיעה בבריאות הציבור העצימו את הכעס בקרב קבוצות רחבות. הביקורת כוונה בעיקר כלפי מקבלי החלטות שלא השכילו לשלב בין צמיחה כלכלית, הכלה חברתית ופיתוח בר קיימא וכן כלפי האליטות בחברה המעמדית שהתהוותה בישראל. הצמיחה הכלכלית שלא לוותה בהקפדה על עקרונות של הכלה חברתית וקיימות סביבתית יצרה מרחב מקוטב. מצד אחד, עמדה קבוצה משכילה בעלת יכולת התחדשות ומצד שני, קבוצה בעלת רמת השכלה נמוכה וכישורים נמוכים. הפערים החברתיים לוו בפערים סביבתיים עצומים בין יישובים מבוססים שלרשותם עמדו משאבים לטיפול הסביבה לבין יישובים עניים שנושא הסביבה כמעט ולא זכה בהם לתשומת לב. ביישובים אלה נרשמה לא רק רמת חיים נמוכה בדמות שיעורי השתתפות נמוכים בכוח העבודה והכנסה נמוכה, אלא גם איכות חיים נמוכה, שבאה לידי ביטוי בזיהום אוויר, בהעדר טיפוח סביבתי, בחשיפה לסיכונים סביבתיים ובשירותי בריאות בלתי מספקים.

התופעה המפתיעה במצב המקוטב הייתה התפשטות התרעומת והכעס כלפי השלטון ממחוזות השוליים העניים לעבר אזורי המרכז המבוססים. עד מהרה הקבוצות המבוססות במרכז נוכחו לדעת כי קשה לקיים בועות מבוססות במדינה רוויית פערים. אי-ההשתלבות של חרדים וערבים בשוק העבודה גרמה לירידה בצמיחה הכלכלית ולפגיעה בקבוצות המבוססות יחסית. קבוצות אלו אף שחוו תהליך מהיר של הידרדרות במעמדן החברתי והכלכלי, נדרשו לשאת בנטל הכלכלי של תמיכה באוכלוסיות פחות יצרניות (חרדים, ערבים, ויהודים עניים חסרי כישורים המתגוררים בשולי הארץ ובשולי הערים הוותיקות). במיוחד נפגעו הרבדים הנמוכים של בני המעמד הבינוני. רבדים אלה חוו ירידה כלפי מטה בסטאטוס החברתי כלכלי בשל הקושי להיקלט בענפי תעסוקה מתקדמים שתבעו רמת השכלה גבוהה. בירושלים, לדוגמה, נטש חלק גדול מהאוכלוסייה המבוססת את העיר ועבר למקומות בטוחים יותר מבחינה כלכלית. אולם בריחה זו הייתה בגדר מקסם שווא. עליית משקלה של האוכלוסייה החרדית והערבית, והמשך המגמות של השתתפות נמוכה בכוח העבודה של אוכלוסייה זו חייבו הגדלת גביית המיסים מהאוכלוסייה היצרנית בכל רחבי הארץ והעברתה לאוכלוסיות הפחות יצרניות. כתוצאה מכך הופנו התרעומת והכעס של הקבוצות החלשות כלפי הקבוצות המבוססות במרכז. הקיטוב שנוצר בישראל והתרעומת שהתעוררה בעקבותיו לא היו יוצאי דופן. מגמות דומות הסתמנו ברחבי העולם וביטאו את פניה הכפולים של הגלובליזציה, צמיחה מזה ואי-שוויון מזה, וכן את האכזבה הגוברת מהמדיניות הניאו-ליברלית ובמיוחד מהתקווה אשר התבררה כנכזבת כי כוחות השוק יביאו בטווח הארוך לחלחול הצמיחה לעבר כלל האוכלוסייה.

תחזית קיימות לישראל 2030

www.kayamut2030.org

על רקע תהליכים אלה התהוו בישראל דגמים חברתיים וקואליציות פוליטיות-חברתיות חדשות שקראו תיגר על הסדר הישן. במרכזן של שותפויות אלה הייתה חבירה בין מגזרים שונים: מעמד נמוך ומעמד בינוני, אנשי סביבה ואנשי חברה, חלשים וחזקים. השותפות שהתגבשה בין הקבוצות החלשות והמבוססות שיקפה את עומק המשבר החברתי והסביבתי שפקד את ישראל. מבחינה חברתית המצב בישראל היה ערב התקוממות חברתית. כמה דוגמאות יכולות להאיר את אופי ההתארגנות החדשה וסיבותיה:

- ממצאים אפידמיולוגיים, שהוסתרו מהציבור על ידי רשויות הבריאות, הודלפו. הממצאים הראו כי חלה עלייה ניכרת ברמת התחלואה בקרב 130,000 איש שנחשפו לרעלים ממפעלים במרכז הארץ.
- ההישגים של תלמידי ישראל במבחנים בינלאומיים במתימטיקה המשיכו להתדרדר.
- האוניברסיטאות בישראל שוב לא נכללו ברשימת 200 האוניברסיטאות המובילות בעולם.
- בתל אביב נסגר מרכז העיר שלוש פעמים במהלך חודש אחד בשל עומס תנועה בלתי נסבל. בעקבות זאת, הודיעו שני מפעלים גדולים על מעבר לשולי המטרופולין. התאחדות בעלי העסקים בעיר תל אביב הכריזה על שביתה כללית ותבעה פתרון מידי לבעיה.

על רקע זה צמחו התארגנויות חברתיות ופוליטיות חדשות שתבעו שינוי מהותי במשטר הפוליטי-כלכלי. הבחירות שהתקיימו העלו לכס השלטון קואליציה שהורכבה בעיקר ממפלגות חברתיות וסביבתיות: "כבוד ושוויון" (הפנתרים השחורים החדשים) – 15 מנדטים, מפלגת "זעם ירוק" שחיברה יחדיו אמהות חד-הוריות ומפלגה של ירוקים – 15 מנדטים, "שורדי דימונה" – 7 מנדטים ולצדן מפלגות חברתיות. לדעת פרשנים פוליטיים עלייתן של מפלגות אלו שיקפה את המעבר של מצביעים ממפלגות לאומיות ואתניות למפלגות בעלות סדר יום חברתי וסביבתי. בעקבות תהליכים אלה התגבשה בישראל מערכת שלטון סוציאל-דמוקרטית שהחליפה את המערכת הניאו-ליברלית ששלטה בישראל במשך מספר עשורים. מערכת זו אימצה מדיניות מתערבת בתחום החברתי והסביבתי שבה יוחד לשלטון תפקיד מרכזי. פעילות השלטון בתחום החברתי והסביבתי זכתה לתמיכה מקואליציות חברתיות וסביבתיות, שהדגישו את חשיבות השיקום החברתי והסביבתי של ישראל תוך יצירת שותפות חדשה בין המדינה לחברה.

הממשלה החדשה פעלה בתקיפות לשיקום החברה והסביבה. בצעד ראשון עוצב סדר יום חברתי וסביבתי חדש. בתחום החברתי ננקטו צעדים ליצירת מקומות עבודה בין היתר באמצעות טיפוח מפעלים קהילתיים ועידוד מפעלים קטנים מקומיים. בתחום הדיור הוחל באספקת דיור בהישג יד לזוגות צעירים בעיקר במרכז. כמו כן, אומץ מיסוי פרוגרסיבי, טופחו

תחזית קיימות לישראל 2030

www.kayamut2030.org

מפעלים קטנים מקומיים, והולאמו התעשיות הראשיות. במקביל ננקטה מדיניות אכיפה מוגברת בתחום הסביבתי. במסגרת זו הועלה מחיר הדלק במטרה לצמצם הישענות על רכב פרטי ופותרה מערכת הסעות ציבורית בכל הערים הגדולות, הוטלו קנסות גבוהים על זיהום סביבתי ופינוי אשפה לרשות הרבים, טופחה הפרדה במקור, נקטו צעדים להפחתת זיהום והפנמה של עלויות חיצוניות, ולשימוש במים אפורים. לצורך הקלת הלחץ על הסביבה הוחלט להקפיד את הבנייה בשטחים שמחוץ ליישובים קיימים והותרה אך ורק בנייה בתוך השטחים הבנויים במתכונת ציפוף ומילוי.

אחד השינויים הארגוניים הגדולים ביותר היה הכפפת אגף התקציבים, מינהל התכנון ומשרד התשתיות לרשות על שהופקדה על נושא הסביבה והבריאות. אולם הקמת הרשות לא פתרה את בעיות היסוד של תיאום בין משרדי, ולא היה בכוחה להתמודד עם ריכוז הכוח בידי משרד האוצר. הראייה המשיכה להיות מקוטעת ללא תיאום רב בין המרכיבים השונים. ההתערבות במשק, יצירת פתרונות סוציאליים לבני המעמד הבינוני ועליית כוחם של איגודים מקצועיים הקטינה את כושר התחרות של המשק ופגעה בצמיחה הכלכלית. בטווח הארוך התברר כי מודל המדינה המתערבת טעון שינויים ושיפורים על מנת לקדם את הצמיחה הכלכלית, וכי המשך המצב הקיים שבו 'העוגה הנאפית' הולכת וקטנה צופן בחובו סכנות ממשיות. בטווח הארוך ההחלה המדינה המתערבת לתקן את כיוון ההתערבות. העדיפות בהשקעות הציבוריות ניתנה לטיפול ההון האנושי ולשיקום אזורים שנפגעו מבחינה חברתית וסביבתית: שולי המדינה, אקוויפרים שזוהמו, שימושי קרקע שהפכו להיות בלתי פונקציונליים.

בעקבות התערבות זאת, הוגבלה ההתרחבות של השטח הבנוי במרכז הארץ. ננקטו אמצעים לפיתוח אזורי השוליים. נשמרו שטחים פתוחים. במקביל צומצמה ההישענות על רכב פרטי וגדל השימוש בתחבורה ציבורית. אזורים שנפגעו בעבר בעקבות זיהום קרקע ואוויר שוקמו. הפער החברתי-כלכלי והקיטוב המרחבי קטנו והתסיסה החברתית פינתה את מקומה לדאגה כלכלית בדבר המשך הפיתוח והצמיחה של המשק.

❖ איתותים להתממשות התסריט:

- המשך הריכוזיות במשק ללא פעולה ממשלתית משמעותית למיתונה
- תסיסה ומחאה חברתית העולה מקרב המעמד הבינוני תוך ליכוד כוחות גובר בין ימין ושמאל. הנושא המרכזי הוא הנושא החברתי
- קריאות גוברות מימין ומשמאל להגברת מעורבות הממשלה בנושאים חברתיים

תחזית קיימות לישראל 2030

www.kayamut2030.org

- המשך המנטרה של אגף התקציבים כי אין כספים על מנת להיענות לדרישות המוחים וכי הדבר עלול לפגוע בהתנהלות השוק - יעצים את המחאה ואף עלול להביא למפולת פוליטית
- נטייה גוברת מצד ראש הממשלה להתערב על מנת לעצור את המפולת